

לעילוי נשמת אמי-מורתי
בת-ציון רוזן ע"ה
נלב"ע י' באלול תשנ"ז

ישראל רוזן

דבורה וברק - זוג שופטים 'הפכי'

א. מי השופט?

וּדְבוּרָה אִשָּׁה נְבִיאָה אֲשֶׁת לְפִידוֹת הִיא שֹׁפֵטָה אֶת יִשְׂרָאֵל בְּעַת הַהִיא... וְתִשְׁלַח וְתִקְרָא לְבָרֶק בֶּן אֲבִינוּעַם מִקְדָּשׁ נִפְתְּלִי וְתֹאמֶר אֵלָיו הֲלֹא צִוָּה ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל לָךְ וּמִשְׁכַּת בְּהַר תְּבוּר וְלִקְחַת עִמָּךְ עֶשְׂרֵת אֲלָפִים אִישׁ... וַיֹּאמֶר אֵלֶיהָ בָּרֶק אִם תִּלְכִּי עִמִּי וְהִלַּכְתִּי וְאִם לֹא תִלְכִּי עִמִּי לֹא אֵלַי. וְתֹאמֶר הֲלֹךְ אֵלַי עִמָּךְ אֲפָס כִּי לֹא תִהְיֶה תִפְאֶרְתְּךָ עַל הַדָּרָךְ אֲשֶׁר אַתָּה הוֹלֵךְ כִּי בִיד אִשָּׁה יִמְכַר ה' אֶת סִיסְרָא... (שופטים ד', ד-ט).

מהלך הכתובים לפי פשוטם הוא, כי השופט התורן בסדרה של שופטי ישראל הוא דבורה הנביאה. ברק רק נקרא על ידה להנהיג את המלחמה בכנענים, כי לא לאישה יאה המלחמה. משסירב להוביל לבדו, וביקש כי תלך עמו, 'נענש' שלא יזכה לתפארת הניצחון, ו'ביד אשה ימכר ה' את סיסרא' (ד', ט). לפי מהלך פשטי זה, מתעוררות מספר קושיות:

- א. מיהו ברק, ומדוע פנתה דבורה דווקא אל דמות אלמונית כמותו?
- ב. בפנייתה אל ברק היא אומרת: "הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת" - היכן ציווה לה ה' לומר לו, לברק?
- ג. אם אכן היה ציווי אלוהי מיוחד, בחזיון לילה ובדרכי הנבואה, לצוות על ברק בן אבינועם לצאת בראש המערכה¹ - כיצד הוא מסרב? ואם ברק בעצם 'בורח מפני ה' - מפני מה לא נענש, כיונה הנביא, למשל?
- ד. ובמיוחד: מה ראתה ההשגחה העליונה לצוות את דבורה על ברק, והרי לפי אופיו אין הוא מתאים להנהיג מלחמה, וכולו אומר הססנות (כפי שנראה בהמשך הפרשה)?

* מאמר זה הנו פרק מתוך סדרת מאמרים העוסקת בדמויות שופטי ישראל בראי חז"ל. עיין: י' רוזן, 'עתניאל בן קנז - מנהיג דו-רבדי', **מגדים** יב, תשנ"א, עמ' 48-41; הנ"ל, 'אהוד בן גרא - פרק במוסר ומלחמה', **מגדים** יג, תשנ"א, עמ' 54-51; הנ"ל, 'שמגר בן ענת - שופט זוטור ומגומד. מדוע?', **מגדים** לה, תשס"ב, עמ' 47-45.
1. כך פירשו רד"ק ומלבי"ם.

מכאן נובעת הצעתנו, להשקיף על כל הפרשה ברוח חז"ל, ולהציע את השמועה במבט מחודש, כדלהלן:

מילות הפתיחה "היא שפטה את ישראל בעת ההיא" מלמדות, כמובן, על היותה של דבורה שופטת בישראל, כפי שנאמר בפסוק הבא: "ויעלו אליה בני ישראל למשפט" (ד', ה).

והנה רש"י, פירט את השופטים לשבטיהם, אך להפתעתנו מנה את ברק ולא את

דבורה:

יהושע מאפרים, אהוד מבנימין, גדעון ממנשה - הרי מבני רחל. שמשון מדן, ברק מקדש מנפתלי - הרי מבני בלהה. אבצן זה בועז מיהודה, עלי מלוי, תולע מיששכר, אלון הזבולני מזבולן. אלו מפורשים. אבל עתניאל ויפתח ושמגר ויאיר ועבדון לא ידעתי שמות שבטיהן, ומראובן ושמעון גד ואשר לא מצאתי מפורש (רש"י, סוכה כז ע"ב).

במדרשים מצינו, כי דבורה וברק - שניהם נמנו עם שופטי ישראל, ושימשו כשני מלכים בכתר אחד:²

'זיהי בימי שפוט השופטים' - ...ומי היו? רב אמר: ברק ודבורה היו. רבי יהושע בן לוי אמר: שמגר ואהוד היו. רב הונא אמר: דבורה וברק ויעל³ היו - 'שפוט' חד, 'שופטים' תרי, 'השופטים' תלתא (רות רבה פרשה א א). עתניאל בן קנז משבט יהודה, אהוד מבנימין, דבורה וברק מהר אפרים ומקדש נפתלי, גדעון משבט מנשה ואבימלך בנו אחריו, תולע בן פואה משבט יששכר, יאיר הגלעדי מחוות יאיר משבט מנשה, וכן יפתח מיושבי גלעד, אבצן מבית לחם יהודה, אילון משבט זבולון, עבדון בן הלל משבט אפרים, שמשון משבט דן, עלי ושמואל משבט לוי (ילקוט שמעוני שופטים רמז מב, מהד' הימן-שילוני עמ' 113, עיין שם מקורותיו).

הצעת הדברים לאור חז"ל היא, שמלכתחילה כיהנו שני שופטים בעת ובעונה אחת, דבורה וברק. מכאן אפשר להטלת המשימה של המלחמה על ברק, כגבר הראוי לשאת כלי זין.

וכן יתפרשו הדברים לעומקם: דברי דבורה באיגרתה לברק - "הלא צוה ה'... לך ומשכת" - אינם מרמזים על ציווי אלוהי ישיר אליה אודותיו, שהרי כבר שאלנו:

2. ייתכן כי גם רש"י יכול להסכים לכך, ומה שמנה את ברק ולא את דבורה, משום שפירט את הייחוס השבטי, וזה עניינו לגבר - המוריש את ייחוסו לבניו - ולא לאישה. בוודאי רש"י לא יחלוק על פשוטו של מקרא שדבורה "שפטה את ישראל".

3. לפנינו דעה מפתיעה ביותר, המייחסת מעמד מנהיגותי כלשהו ליעל. אך בעצם מקרא מלא דיבר הכתוב: "בימי שמגר בן ענת בימי יעל חדלו ארחות" (ה', ו). הביטוי "בימי" מתאים למנהיג, ולא יכירנו מקומו כלפי אדם מן השוק. אם כי, ראה בשלהי מאמרי על 'שופטות' של שמגר בן ענת (לעיל), ההערה שבראש המאמר, שהייתה זוטריית ומגומדת, ומכאן ליעל שבוודאי 'מנהיגותה' הייתה מינימלית, ואולי רק בקרב עדתה, הקינים.

דבורה וברק - זוג שופטים 'הפכי'

הייתכן באמת לראותו כ'בורח מפני ה' ולא נענש בחומרה? והנה לנו פירוש חז"ל (המובא גם ברש"י על אתר בשם המכילתא ואינו לפנינו) למילים אלו: "הלא צוה ה' אלהי ישראל לך ומשכת בהר תבור' - היכן צוה? - 'כי החרם תחרימם'" (ילקוט שמעוני רמז מג, מהד' הימן-שילוני עמ' 117). הווה אומר: דבורה שמעורת את העם למלחמה במשעבד, נסמכת על ציווי התורה משכבר הימים והדורות "החרם תחרימם", ולא על חזיון לילה נבואי כנביאה בישראל.

נקודה חשובה ראויה כאן לתשומת לב: לראשונה מימי שפוט השופטים, העם המשעבד הנו אחד מ'שבעת העממין' - **הכנענים**: "וימכרם ה' ביד יבין **מלך כנען** אשר מלך בחצור ושר צבאו סיסרא והוא יושב בחרשת הגוים" (ד', ב). היא פונה לברק כשותף לשופטות וכמומלץ טבעי להילחם ככל שופטי ישראל, ולא משום שנבחר על ידי הקב"ה בחזון נבואי ישיר.

מכאן שסירובו איננו בבחינת בריחה מפני ה', שהרי לא היה צו אלוהי ספציפי כלפיו. כך מפורש במדרש:

מה תלמוד לומר 'הלא צוה ה''? אלא כך אמרה לו: לא כך כתוב בתורה 'ודרשו השופטים היטב וגו' (דברים י"ט, יח) ומה עניין של אחריו? 'כי תצא למלחמה [על אויבך לא תירא מהם וגו']' (שם כ', א)
(סדר אליהו רבה פסקא י, מהד' איש שלום עמ' 50).

וראה עוד להלן על אישיותו של ברק.

ב. רוח נשים

דבורה בטוחה אפוא בתחילת דרכה, כי ברק הוא אשר יושיע את ישראל, בהיותו שופט כמותה. אך משגילה הססנות - התריסה כלפיו:

כִּי בִיד אִשָּׁה יִמְכַר ה' אֶת סִיִּרְאָא.

מי האישה אשר בידה ימכר סיסרא? יש אומרים: דבורה, ויש אומרים: יעל. באמת, הישועה צמחה משתיהן, והרי לנו: כי ביד **נשים** ימכור ה' את סיסרא. עובדה חריגה זו על במות התנ"ך, של אישה מנהיגה ואישה מנצחת, נחזית לכאורה מן הפסוקים כמקרית, כתוצאה מסירובו של ברק. ולא היא! קורא הדורות מראש חקרה גם הכינה, ופרשה זו עומדת בסימן 'סדר נשים' במכוון. וכל כך למה?
עניין זה מתקשר למשמעות ההיבט הנשי שלפנינו. ברי כי ישועה ביד אישה מסמלת בפרקנו השפלה מסוימת, בבחינת 'אפילו אישה נוצחתך!' אך מיהו בדיוק המושפל כאן עקב נשיותה של המנצחת? כמה תשובות בדבר.

1. ברק

פשטות הכתובים היא, כי ברק הוא המושפל. עקב הססנותו והתניית הליכתו בהצטרפות דבורה - נענש בכך שתפארת הניצחון תיזקף לזכות אישה. ברם, בעומק העניין ניתן לשייך 'השפלה נשית' זו כמכוונת לסיסרא, שר הצבא הגאיוני של יבין הכנעני.

2. סיסרא

כך למדנו במדרש:

'והוא [= סיסרא] לחץ את ישראל בחזקה עשרים שנה' מה היה סופו? לפי שהיה מחרפם ומגדפם בנחיצה [= בנאצה], לכך מת **מיתה גדופה שמסרו ביד אשה**. כמה דאמרת: 'כי ביד אשה ימכור ה' את סיסרא' (במדבר רבה נשא פרשה י ה).

סיסרא מתואר כאן כצורר 'גליתי', שאינו מסתפק בשעבוד פיזי, אלא גם מחרף ומגדף.⁴ לפיכך נידון מידה כנגד מידה בהשפלה גדופה - "ביד אשה". ועוד בחז"ל:

לא היה גבור כמוהו; וכן שלושים שנה היה וכבש כל העולם בכחו. ולא היה כרך שלא הפיל חומותיו בקולו. ואפילו חיה בשדה כיון שנתן קולו עליה לא זזה ממקומה... וכשהיה יורד למלחמה היו נושאים אותו תשע מאות סוסים במרכבה, ובחזירתו לא היה אחד מהם יוצא מתחתיו בשלום שהיה חותכן [= את אויביו] כברזל לצמר. **ולבסוף מסרו אלהיהם ביד אשה!**⁵

(מדרש אבא גוריון פרשה ג, בתוך: ספרי דאגדתא, מהד' בובר עמ' 28).

4. ראה שמ"א י"ז, י: "ויאמר הפלשתי אני חרפתי את מערכות ישראל היום הזה"; י"ז, כו: "כי מי הפלשתי הערל הזה כי חרף מערכות אלהים חיים".

5. וכעין זה בילקוט שמעוני שופטים רמז מג. היבט נשי נוסף מצינו בתרגום שני לאסתר (ד', יג, על פי תרגום פתשגן הכתב): "ויאמר מרדכי להשיב את אסתר אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים... רוח והצלה יעמוד ליהודים ממקום אחר וגו'". ממי חזק (= המן)? האם מסיסרא אשר חזק על בני ישראל בתשע מאות רכב ברזל ויסגור עליהם בארות מים כדי שלא יטבלו ולא תלכנה נשותיהם אל בעליהם ולא יפרו ולא ירבו בעולם. **ומסרו הקב"ה ביד אשה והרגתו**.

בעיני המדרש - סיסרא, כפרעה, גזר על הילודה באמצעות אטימת המקוואות ומניעת הטהרה של נשים לבעליהן. לפיכך עונשו הטבעי, המתבקש, "ביד אשה".

מוטיב המים הנזכר במדרש זה ביחס לסיסרא, אשר 'סגר בארות המים', משתלב עם מדרש פליאה, הנסמך על הפסוק בשירת דבורה (ה', יט) "אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחור", ודרשו חז"ל (במדבר רבה מסעי פרשה כג ז): "ל"א [מלכים היו] בימי סיסרא. כשהלך להלחם עם ישראל נהרגו אף הם עמו. למה? שהיו מתאווים לשתות מים מן א"י, ובקשו מסיסרא ואמרו לו: בבקשה ממך, נבוא עמך למלחמה... אין אנו מבקשין ממך כלום אלא נבוא עמך בחנם, שאנו מתאווים למלאות כרסינו מן מים של אותה הארץ,

3. ישראל

אין מנוס מלהעלות כאן מבט נוסף בחז"ל הרואה במנהיגות על ידי אישה מעין פחיתות כבוד לדור. כביכול עם ישראל לא היה ראוי למנהיג גברי, ונאלץ להסתפק באישה. ארבעה פתגמים מקבילים נאמרו במדרש תהילים (בבובר) מזמור כ"ב, ב) וכולם עולים בקנה אחד:

ר' ברכיה אמר ארבעה מילין, תלתא בגברא וחדא באיתתא: חשיך חייא דבעי למיתא; חשיך גוברא דבעי לחלשא; חשיך נהורא דבעי לסמיא; חשיך דרא דאיתתא דברייתא,⁶ - 'ודבורה אשה נביאה'.

תרגום: ר' ברכיה אמר ארבעה משפטים, שלשה בגברים ואחד בנשים: אבוי לחי הנזקק למת; אבוי לגיבור הנזקק לחלש; אבוי לפיקח הנזקק לעיוור; **אבוי לדור שאישה מנהיגתו - 'ודבורה אשה נביאה'.**

דומה כי הדגשת הפסוק "היא שפטה את ישראל בעת ההיא", מרמזת באופן מובהק למשמעות זו של פחיתות הדור, כאומר: שופטותה של דבורה תואמת את נסיבות העת ההיא. וכבר נחלקו חכמים, "חד אמר דור לפי פרנס, וחד אמר פרנס לפי דור" (ערכין יז ע"א).

מנהיגות נשית בראש עם ישראל, כנאמר בדבורה "ויעלו אליה בני ישראל למשפט" (ד', ה), **יחידאית** היא בתנ"ך. מנגד להיבט ה'פחיתות' שהוזכר, נציין מדרש חכמים המאיר עובדה זו מכוחה של ברכת יעקב:

'נפתלי אילה שלוחה' - למה כל השבטים נמשלו בזכרים ונפתלי בנקבה? **לפי שיצאת ממנו דבורה** (תורה שלמה ויחי רפא, בשם ילקוט מעין גנים כתב יד).

ג. יהירות

1. יהירות שלילית

אישה מנהיגה - תופעה ייחודית. אישה תקיפה ויהירה - ייחודית שבייחודית! יהירותה של דבורה בולטת מן הכתובים: "לא תהיה תפארתך על הדרך אשר אתה הולך כי ביד אשה ימכר ה' את סיסרא" (ד', ט). בנוסף, התפארותה בשירת הניצחון: "חדלו פרזון בישראל חדלו עד שקמתי דבורה שקמתי אם בישראל" (ה', ז). חז"ל דרשו לגנאי, ואמרו שנענשה בהסתלקות זמנית של רוח הקודש:

שנאמר: 'באו מלכים נלחמו אז נלחמו מלכי כנען בתענך על מי מגדו בצע כסף לא לקחו'.⁶ ולא עמדתי על פשר הדברים.

6. ואסוציאציה לשונית בדבר: דבורה - דברייתא (= מנהיגה).

כל המתיהר - אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו... אם נביא הוא נבואתו מסתלקת ממנו - מדבורה, דכתיב: 'חדלו פרזון בישראל חדלו דכתיב: עד שקמתי דבורה שקמתי אם⁷ בישראל', וכתיב 'עורי עורי דבורה עורי עורי דברי שיר' (פסחים סו ע"ב).

מהי בדיוק יהירותה ובמה חטאה? אף זאת גילו לנו חז"ל במסכת מגילה, ואף הוסיפו נופך בציינם את שמה כשם בזוי, שם של חרק טרדן:

לא יאה יהירותא לנשי. תרתי נשי יהירן הויין, וסניין שמייהו. חדא שמה זיבורתא וחדא שמה כרכושתא. זיבורתא, כתיב בה: 'ותשלח ותקרא לברק' (ד', ו), ואילו איהי לא אזלא גביה. כרכושתא, כתיב בה (מל"ב כ"ב, טו): 'אמרו לאיש [אשר שלח אתכם]', ולא אמרה 'אמרו למלך'⁸. (מגילה יד ע"ב).

2. יהירות נצרכת

מתוך גנותה נבוא לידי שבחה. ביהירותה גנוז גם טעם לשבח. רק יהירות תעצור יהירות. רק בעלת שמינית שבגאווה, תיכון כנגד גאוותו, יהירותו והתנשאותו של סיסרא. תבוא יהירות ותילחם ביהירות, ואל תבוא נמיכות קומה (של ברק, להלן) ותעמוד כנגד זקיפות קומה ושריון קשקשים.

'והוא לחץ את ישראל בחזקה' (ד', ג). מהו בחזקה? א"ר יצחק: בחירופין ובגידופין. הוא מה דאמר (מלאכי ג', יג) 'חזקו עלי דברכים'. מי הגון לדבר זה? דבורה (אסתר רבה פרשה ה ד).

הכרזה חז"לית זו "מי הגון לדבר זה? דבורה!", היא-היא קריאת התיגר של הצבת 'תקיפות-דבורה' מול 'בחזקה-סיסראית'. "ברזל בברזל" (משלי כ"ז, יז).

'כי גאה גאה' - מתגאה הוא על הגאים. במה שאומות העולם מתגאין לפניו בו הוא נפרע מהן... וכן את מוצא במצרים שבמה שנתגאו לפניו בו נפרע מהם שנאמר: 'ויקח שש מאות רכב בחור' (שמות י"ד, ז), מה הוא אומר? 'מרכבות פרעה וחילו ירה בים' וכן את מוצא בסיסרא שבמה שנתגאה לפניו בו נפרע ממנו שנא' 'ויזעק סיסרא את כל רכבו וגו' (ד', יג) מה הוא אומר? 'מן שמים נלחמו' וגומ' (ה', כ) (מכילתא דרשב"י בשלח ט"ו א, מהד' אפשטיין-מלמד עמ' 74).

בסיסרא הוא או': 'תשע מאות רכב ברזל'. א"ר שמעון: משל לשור הבר שהיו הכל בורחין ממנו. אמרו, נוציא לו את הארי שהיה דר עמו במדינה. יצא הארי וחתכו איברים איברי'. כך היה סיסרא מתגאה בברזל. א"ל הק': בברזל אתה מתגאה? חייך,

7. בתרגום יונתן: "שקמתי אם בישראל - אשתלחית לאתנבאה על דבית ישראל"; פירש אָם = נבואה. הווה אומר: נתפארה בנבואתה ונסתלקה נבואתה...

8. תרגום: לא יאה יהירות לנשים. שתי נשים נביאות היו יהירות ושמן בזוי. אחת שמה דבורה ואחת שמה חולדה. דבורה, שכתוב בה 'ותשלח ותקרא לברק' והיא לא הלכה אליו. חולדה, שכתוב בה 'אמרו לאיש' ולא אמרה 'אמרו למלך'.

דבורה וברק - זוג שופטים 'הפכי'

האש מפעפעו, שנ': 'הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא'
(ילקוט שמעוני בשלח רמז רלא, מהד' הימן-שילוני עמ' 276).⁹

לכשתמצי, נוכל לומר כי דבורה היא-היא ה'אש' המתנשאת, הגאה, מתיכת הברזל.

ד. יחידאית בנבואה

1. נבואה 'על רמה'

למסורת חז"ל:

ארבעים ושמונה נביאים ושבע נביאות נתנבאו להם לישראל... שרה, מרים, דבורה,
חנה, אביגיל, חולדה, ואסתר (מגילה יד ע"א).

בתנ"ך התייחד התואר 'נביאה' רק לשלוש: מרים (שמות ט"ו, כ), דבורה (שופטים ד',
ד) וחולדה (מל"ב כ"ב, יד). מרים הנביאה לקחה התוף בידה, "וַתִּצְאֵן כָּל הַנְּשִׁים
אחריה" (שמות ט"ו, כ). חולדה אף היא נתנבאה "אצל הנשים" בלבד.¹⁰ יחידאית היא
דבורה, שדבריה נאמרו לכול: "ויעלו אליה בני ישראל למשפט" (ד', ה).

והיכן מצינו זכר לנבואתה? הווי אומר, שירתה זו נבואתה! כך תרגם המיוחס
ליונתן בן עוזיאל: "'אנכי לה' אנכי אשירה' - אמרת דבורה בנבואה קדם ה'" (תרגום
יונתן ה', ג). ולהלן בפסוק ז: "'שקמתי אם בישראל' - אשתלחית לאתנבאה על דבית
ישראל".¹¹ והפליגו בזוהר בגדולת שירתה-נבואתה:

תרין נשין אנון דאשתכחי בעלמא ואמרי תושבחתא דקב"ה דכל גוברין דעלמא לא
ימרון הכי. ומאן אינון דבורה וחנה... וכל אנון קראי דאמרה דבורה כלהו ברזא
דחכמתא¹² (זוהר, פרשת ויקרא, מהד' מרגליות עמ' 38).

מקום נבואתה-מנהיגותה בצד הרמה ("והיא יושבת... בין הרמה ובין בית אל..."),
ומקום זה מסוגל לנבואה: "אמרו: כשם ששמואל [יושב] ברמה כך דבורה [הייתה

9. וראה שם הערת המהדיר בנוגע למקורו.

10. "ירמיה היה אחד משלשה נביאים שנתנבאו באותו הדור: ירמיהו היה מתנבא בשווקים,
צפניה בתוך בתי כנסיות, וחולדה - אצל הנשים" (פסיקתא רבתי, פרשה כו, מהד' איש שלום
קכט ע"ב).

11. ראה לעיל, הערה 7.

12. תרגום: שתי נשים הן שהיו בעולם ואמרו תשבחות הקב"ה מה שכל הגברים שבעולם אינם
אומרים כן. ומי הן? דבורה וחנה... וכל הפסוקים האלה שאמרה דבורה כולם בסוד החכמה
[העליונה - ר"ר].

יושבת] ברמה" (סדר אליהו רבה פירקא י, מהד' איש שלום עמ' 50).¹³ כך גם פרשת 'התנבאות השרשרת' ההמונית של שליחי שאול ושאול עצמו, בבואם לחפש את דוד, אשר "ברח וימלט ויבא אל שמואל הרמתה... וילך גם הוא הרמתה... ותהי עליו גם הוא רוח אלהים... הגם שאול בנביאם" (שמ"א י"ט, יח-כד).

2. בזכות המקדש הנשכח

מצינו מדרש פלאי הזורק אור על 'מקור' נבואתה:

וכי מה טיבה של דבורה שהיא שפטה את ישראל ומתנבאת עליהם, הלא פנחס בן אלעזר עומד [= היה בימים ההם]? מעיד אני עלי את השמים ואת הארץ, בין גוי ובין ישראל בין איש ובין אשה בין עבד בין שפחה - הכל לפי מעשה שעושה כך רוח הקודש שורה עליו.

[ו'דבורה אשה נביאה אשת לפידות']. אמרו: בעלה של דבורה עם הארץ היה. אמרה לו אשתו: בא ועשה פתילות¹⁴ והולך לבית המקדש שבשילה מה אם יהא [= למען יהיה] חלקך עם אנשים כשרים ותבוא לחיי העולם הבא. והוא היה... עושה פתילות עבות [= לפידות] כדי שיהא אורן מרובה. לפיכך נקרא שמו לפידות... הקב"ה בוחן לבות וכליות הוא. אמר לה דבורה אתה נתכוונתה ועשית פתילות עבות כדי שיהא אורן מרובה, ארבה אותך בישראל וביהודה ובשנים עשר שבטי ישראל (סדר אליהו רבה פירקא י, מהד' איש שלום עמ' 48).

שמענו כאן זיקה ישירה בין אור המקדש לאור הנבואה, ועדיין הדברים זוקקים תוספת ביאור. המעיין ימצא, כי הנבואה והמקדש - שני 'מוסדות' הם שמהלכים בזרועות משולבות על בימת התנ"ך. התקופה של ספר שופטים מתאפיינת במידה רבה בהסתלקות הנבואה. למסורת חז"ל (מגילה יד ע"א) מ"ח נביאים עמדו להם לישראל, ורש"י מפרטם: "...הושע, פנחס, אלקנה, עלי, שמואל...". ומכאן ואילך רצף נבואי עד שיבת ציון בימי חגי, זכריה ומלאכי. נשים לב: יהושע ופנחס 'שייכים' לספר יהושע;¹⁵ אלקנה, עלי ושמואל - לספר שמואל; ואילו ספר שופטים הוא 'ואקום נבואי'.

סילוק נבואה זה נרמז על סף התקופה:

13. "רמה" כמושג נבואי עולה מדברי הגמרא (מגילה יד ע"א): "ויהי איש אחד מן הרמתים צופים - אחד ממאתים צופים שנתנבאו להם לישראל". ראה גם בר"י אברבנאל ריש שמואל שכתב: "ולהיות הרמה מקום הנביאים מקדם קדמתה - קבע שם שמואל ביתו".
14. וראה עוד להלן בפרק 'מיהו ברק?'
15. לפי מסורת חז"ל פינחס האריך ימים, ונזכר כחכם שיכול היה להתיר את נדרו של יפתח. משלא עשה כן "ניטלה ממנו רוח הקודש" (בראשית רבה פרשה ס, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 644). מכל מקום הוא איננו מופיע על במת ספר שופטים.

דבורה וברק - זוג שופטים 'הפכי'

'עֲצֵלָה תִפִּיל תִרְדְּמָה... (משלי י"ט, טו). ע"י שנתעצלו ישראל מלגמול חסד עם יהושע... - 'נפש רמיה תרעב...' (שם); הרעיבן הקב"ה מרוח הקודש, דכתיב 'ודבר ה' היה יקר בימים ההם אין חזון נפרץ' (שמ"א ג', א) (רות רבה בפתיחתות ד"ה ויהי בימי שפוט השופטים).

המשכו של הפסוק בשמואל, המתאר את החסר הנבואי, הוא: "ונר אלהים טרם יכבה ושמואל שכב בהיכל ה' אשר שם ארון אלהים" (שמ"א ג', ג). פשוטו של מקרא מתאר נר עמום, אור וצל בערבוביה. עומקו של מקרא מתאר את דשדוש רוח הנבואה, "נר אלהים", שהתחילה להפציע זה עתה באישיותם של עלי ואלקנה. ובמעמד "נר אלהים" זה נגלה הקב"ה על שמואל, רבם של נביאים ומגדולי המאורות של הנבואה. להפתעתנו, גם 'מוסד' המקדש נעלם בתקופת השופטים. הנחווהו בשילה בשלהי ספר יהושע, נפגשהו שוב בתחילת ספר שמואל, בחצרו של עלי. בכל התקופה, המקדש נזנח, כביכול, ולא הרבו לעלות לרגל. אלקנה, אבי שמואל, הוא אשר עתיד להשיב עטרה ליושנה, ולהעלות את ישראל לפעמי רגלים.¹⁶ הווי אומר, התמעטות אור הנבואה מישראל, כמוה כעונש על עמעום אורו של מקדש.

בקביעה הנ"ל כי הנבואה הייתה מסולקת בימי השופטים, חטאנו בהכללה, שהרי דבורה הנביאה צווחת ואומרת: אני כאן! ואדרבה, על רקע ליקוי מאורות הנבואה בולט שבעתיים אורה של דבורה.

כל כך למה? במה זכתה לחריגות זו? בזכות אור המקדש, בזכות שהעלתה על לבה את זכר המקדש, ובזכות הפתילות העבות ששיגרה להרבות אורו.

ה. "תמר דבורה"

1. צדקות

בצד נבואתה מצינו אמירות חז"ל המפליגות בשבח התנהגותה הצדקנית:

'והיא יושבת תחת תמר דבורה' (ד', ה). מאי שנא 'תחת תומר'? אומר ר' שמעון בן אבשלום: משום יחוד [רש"י: שהוא גבוה ואין לו צל ואין אדם יכול להתייחד שם עמה]. דבר אחר: מה תמר זה אין לו אלא לב אחד, אף ישראל שבאותו הדור לא היה להם אלא לב אחד לאביהן שבשמים (מגילה יד ע"א).

צמד המילים "תמר דבורה", בא להדגיש את שייכותה דווקא ל'תומר'. מכאן ראו חז"ל לדרוש פריט זה כמאפיין אישי. ושתי אמירות בדבר: הראשונה - ברמה של ההתנהגות הפרטית, ניהול ענייני הציבור תחת כיפת השמים, ולא ברשות היחיד,

16. ירושלמי: "אל תבוז כי זקנה אמך' (משלי כ"ג, כב)... אם נזדקנה אומתך עמוד וגודרה כשם שעשה אלקנה שהיה מדריך את ישראל לפעמי רגלים. הה"ד: 'ועלה האיש ההוא מעירו' וגו' (ירושלמי ברכות יד ע"ג).

האינטימיות משהו, העלולה לפגום בתפקיד אשת ציבור. השנייה - במישור הציבורי: "לב אחד" עניינו ללא הטיה, ללא שניות, ישירות. מה תומר זה אין פיצול בגזעו, ואין ענפים משתרגים הימנו, כך ישראל שבאותו הדור, לבם מכוון היישר לאביהם שבשמים.

ומכוח מה זכו ל'לב של תומר'? הווי אומר, בזכותה של דבורה, המנהיגה הצדקת.

2. אחוזה

'תומר' זה בפשוטו, אינו אלא עץ עושה פרי, וההקשר מלמדנו על עושרה של דבורה,¹⁷ והיקף אחוזתה ומטעיה. כך תרגם המיוחס ליונתן:

והיא יתבה בקרתא בעטרות דבורה, מתפרנסא מן דילה. ולה דקלין ביריחו, פרדסין ברמתא, זתין עבדין משח בבקעתא בית שקיא בבית אל, עפר חור בטור מלכא...

"יושבת תחת תמר" כאסוציאציה לפסוק "תחת גפנו ותחת תאנתו" (מל"א ה', ה), מקשר את דבורה למסכת השופטים כולם (כמעט), אשר לקו בישיבה במקום, בהתגדרות באחוזתם הפרטית, בצד מנהיגותם הלאומית. בכך הצטרפו למגמה הכללית באותה תקופה, ואולי הקולר תלוי בצווארם¹⁸ - השתקעות מופרזת בנחלת שדה וכרם והתנחלות 'מקורקעת' למדיי, והדברים ארוכים ואין זה מקומם.

3. "דבורה מינקת רבקה"

נסיים פרק זה בנקודה עמומה ומפתיעה, באזכור של "תומר דבורה" נוסף:

וְתִמְתַּ דְּבַרְהַ מִיִּנְקַת רִבְקָה וְתִקְבֵּר מִתַּחַת לְבֵית אֵל תַּחַת הָאֵלוֹן וַיִּקְרָא שְׁמוֹ אֵלוֹן בְּכוֹת(בראשית ל"ה, ח).

דעת זקנים מבעלי התוספות:

מדרש: כי מה שכתוב גבי דבורה הנביאה 'והיא יושבת תחת תמר דבורה' זהו אלון בכות דבורה דהכא.

הצליל העולה מהסמיכות "תמר דבורה", נשמע לאוזן רגישה כמאזכר 'תומר' ידוע משכבר הימים, ו'דבורה' מוכרת מאי-שם.

ועדיין מדרש פליאה זה זוקק פיענוח...

17. כידוע, "אין השכינה שורה אלא על חכם, גיבור ועשיר ובעל קומה" (שבת צב ע"א).

18. השווה סדר עולם רבה (פיסקא יב, מהד' איש שלום עמ' 56): "ושמא תאמר אותן שבעים אלף שנהרגו בגבעת בני בנימין מפני מה נהרגו? שהיה להן לסנהדרין גדולה... שיקשרו חבלים של ברזל במתניהם, ויגביהו בגדיהם למעלה מארכובותיהם, ויחזרו בכל עיירות ישראל... וילמדו את ישראל דרך ארץ... הן לא עשו כן, אלא כשנכנסו לארצם כל אחד ואחד נכנס לכרמו וליינם, אמר שלום עליך נפשי...".

ו. מיהו ברק?

1. שופט ונביא

כבר הצענו בראש דברינו את השמועה, ולפיה במבט חז"ל ברק משמש כשופט בצדה של דבורה. זוג שופטים המכהנים במקביל. ברוח זו נוסיף כאן, כי הפליגו במקצת מדרשים, להעלותו לדרגת נביא, בעל רוח הקודש. כך תרגם המיוחס ליונתן:

'אורו מרוז אמר **מלאך ה'** - לוטו מרוז אמר **ברק נביא ה'** (תרגום יונתן ה', כג).

אמרנו 'זוג שופטים'; הגדילו חז"ל להציגם כזוג כפשוטו, והעיר רד"ק:

'אשת לפידות' - אמרו שהוא ברק בן אבינועם. **וברק ולפידות** קרובים בענין

(רד"ק ד', ד).

ומקורו בסדר אליהו רבה:

אמרו, שלשה שמות יש לו: ברק, ולפידות ומיכאל. ברק - שפניו דומין לברק. לפידות - על שם שהוא עושה פתילות והולך לבית המקדש שבשילה.¹⁹ מיכאל - של שום מיכאל (סדר עולם רבה פסקא י, מהד' איש שלום עמ' 48).

ודברי חז"ל עשירים במקום אחר, לפענח השם 'מיכאל':

מיכאל - על שם שהוא ממין את עצמו. דבר אחר ע"ש **מלאך**²⁰

(ילקוט שמעוני שופטים רמז מב, מהד' הימן-שילוני עמ' 115).

2. ענווה עד כדי התבטלות

ברק "ממין את עצמו" - נאמר במדרש לעיל לשבח. אך בפשוטו של מקרא בולטת תכונתו זו כהתבטלות כלפי דבורה, כענווה יתרה וכאישיות רופפת. הכרזתו המצטנעת: "אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי - לא אלך" (ה', ח), נשמעת באוזננו כביטול עצמי. אכן, ענוותנותו זו בולטת שבעתיים על רקע היהירות הניגודית של דבורה.

לכשנדייק נמצא, כי מלכתחילה, עוד בטרם סירובו, היא שמה עצמה עליונה על

גביו:

19. לעיל, בפרק 'בזכות המקדש הנשכח', הובאו דברי חז"ל באותו מקור (סדר אליהו רבה פ"י מהד' איש שלום עמ' 48): "בעלה של דבורה עם הארץ היא. אמרה לו אשתו: בא ועשה פתילות והולך לבית המקדש שבשילה". על כן הווי אומר: מדרשים חלוקים הם מי עשה פתילות, והאם 'לפידות' היה עם הארץ או ברק נביא ה'.

20. לעיל הובא תרגום יונתן ש"אורו מרוז אמר **מלאך ה'**" - זה ברק.

...לך ומשכנת בָּהַר תְּבוֹר וְלַקְהָת עִמָּךְ עֲשֶׂרֶת אֲלָפִים אִישׁ... וּמִשְׁכַּתִּי אֵלֶיךָ... אֵת
סִסְרָא... וְנִתְתִּיחֹו בְּיָדְךָ
(ד', ו-ז).

התכנית היא אפוא: ברק יאסוף את העם, ודבורה תמשוך את האויב "ונתתיהו בידך",
משל בידה מסורים הדברים...

עיון בהמשך הפרק יגלה, כי ברק בעצם כלל לא נלחם! הוא מזעיק את העם (ד'),
(י), ותו לא. מכאן ואילך "ויהם ה' את סיסרא" (טו), "וברק רדף אחרי הרכב" (טז).
להלן נרחיב על אודות הישועה הנסית ללא 'אתערותא דלתתא', ללא נקיפת אצבע
של ברק.

יתר על כן, ברק אשר "ממיק את עצמו", זקוק לדרבון, לזירוז חוזר ונשנה:

וּתְאִמְרָ דְּבַרְהָ אֶל בְּרַק קוּם כִּי זֶה הַיּוֹם אֲשֶׁר נָתַן ה' אֵת סִסְרָא בְּיָדְךָ
(ד', יד).

המילה "קום!" נשנית שוב בשירתה, ומועידה לברק תפקיד של מזנב:

...קוּם²¹ בְּרַק וְשָׁבָה שְׁבִיךָ בֵּן אֲבִינוּעַם
(ה', יב).

נמיכות קומה זו של ברק, יש בה טעם לפגם, ענוות יתר. ויש מדרש המציג זוג זה,
ברק ודבורה, במעין השוואה לזוג נכבד אחר, אברהם ושרה, ולמעלתן של שתי
הנשים:

שני בני אדם היו עיקר ועשו עצמן טפילה: **אברהם וברק**. ברק - 'ותשלח ותקרא
לברק וגו' ויאמר אליה ברק אם תלכי עמי והלכתי ואם לא תלכי עמי לא אלך...
ותאמר הלך אלך עימך אפס כי לא תהיה תפארתך'. א"ר ראובן: לשון יווני הוא
הפס. ²² אמרה לו: מה את סבור שתפארתה של שירה נמסרת לך...? ונעשה טפילה -
'**ותשר דבורה וברק**²³ בן אבינועם'.

אברהם היה עיקר... ועשה עצמו טפילה [= טפל לשרה]: 'אמרי נא אחותי את [למען
יֵיטֵב לִי **בעבורך** = משמע, היא העיקר], ונעשה טפילה - 'ולאברם היטיב בעבורה'
(בראשית רבה לך לך מה, מהד' תיאודור-אלבק עמ' 384).

21. המילה "קום", כמעט בכל מופעיה בתנ"ך, משמשת כזירוז למשתהים. למשל: "ויאיצו
המלאכים בלוט לאמר קום קח את אשתך" (בראשית י"ט, טו); "קום עשה לנו אלהים"
(שמות ל"ב, א); "קום עבר את הירדן" (יהושע א', ב); "קום משחחו כי זה הוא" (שמ"א ט"ז,
יב; ובחז"ל [מדרש תנאים לדברים א', יז]: "בגערה אמר לו: משיחי עומד ואתה יושב?");
"קום לך אל נינוה" (יונה א', ב, וכן ג', ב), ולהלן שם: "מה לך נרדם? קום קרא אל אלהיך"
(שם א', ו); ונסיים בקריאת זירוז חיובית: "קום ועשה ויהי ה' עמך" (דה"א כ"ב, טז).

22. אפס = אפוס = שירת ניצחון.

23. יושם לב: השירה היא שירת "דבורה וברק", ולא כשגור על פינו: "שירת דבורה". ואף על פי
כן: "ותשר דבורה", בלשון יחיד; היא הדוברת, המשוררת, האקטיבית, והוא - הפסיבי.

דבורה וברק - זוג שופטים 'הפכי'

ושתיים זו שמענו: ברק 'נענש' על אודות ענוותנותו, ומאיך - עצם ההשוואה לאברהם מחמיאה. וגם אצל אברהם ושרה למדנו: "שהיה אברהם טפל לשרה בנביאות".²⁴

ז. מלחמה "מן שמים"

1. ישועה שמימית

בפרק ד' מוקדש פסוק אחד בלבד לתיאור המלחמה (פס' טו):

ויהם ה' את סיסרא ואת כל הרכב ואת כל המחנה לפי חרב לפני ברק וירד סיסרא מעל המרכבה וינס בגליו.

ברק ה'מצביא', זה שזורז בלשון "קום",²⁵ בעצם רק 'מזנב': "וברק רדף אחרי הרכב ואחרי המחנה" (פס' טז). מילות הפסוק "ויהם ה'", מרמזות לישועה נסית, שמימית, ללא 'מגע יד אדם'. מעורבות אלוהית גלויה במהלך הישועה ניבטת היטב מתוך פסוק בשירת דבורה, וביותר ממדרשי חז"ל שיובאו להלן:

מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא (ה', כ).

חז"ל ציינו זאת בהבלטה, תוך שימת דגש על הפועל 'המם' וסדרת אזכוריו התנ"כיים:

אמר רבי אבא: שלש מלחמות של מהומה הבטיח הקב"ה לישראל בכניסתן לארץ, שנאמר 'את אימתי אשלח לפניך והמותי את כל העם' (שמות כ"ג, כז); 'ונתנם ה' אליהך לפניך והמם מהומה גדולה' (דברים ז', כג) תרי משמע [= כלומר, הפועל להמם מופיע שלוש פעמים בסך הכול].

ורבנן ילפי לה מהכא [= רבנן פירשו היכן התממשה הבטחה זו בכניסתם לארץ]: 'ויהמם ה' לפני ישראל' (יהושע י', י) [= אבני הברד שירדו מן השמים]. 'ויהם ה' את סיסרא' (שופטים ד', טו). 'וירעם ה' בקול גדול [ביום ההוא על פלשתים] ויהומם [וינגפון] (שמ"א ז' י); [= בישועת ההתקבצות למצפה].

אמר ר' סימון: עוד שתים: 'וברקים רב ויהמם'²⁶ (תהילים י"ח, טו), 'תהיה מהומת ה' רבה בהם' (זכריה י"ד, יג).

24. שמות רבה פרק א' א, מהד' שנאן עמ' 36 (ומובא ברש"י לבראשית כ"א, יב, על הפסוק: "כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקלה").

25. בשירתה מזרזת דבורה את ברק, לא למלחמה עצמה, אלא רק ל... "קום ברק ושבה שביך" (ה', יב).

26. משום מה המדרש העדיף פסוק מתהילים ולא פסוק של תורה: "ויהם ה' את מחנה מצרים" (שמות י"ד, כד). אכן, במדרש מקביל (מדרש שמואל פרשה יג, מהד' בובר עמ' 84) הועדף הפסוק מפרשת בשלח.

ר' סימון בשם ר' אבא אמר: אחת לשעבר - שנעשה לפרעה, ואחת לעתיד לבא - לגוג ומגוג (מדרש תהילים, מזמור י"ח יח, מהד' בובר עמ' 147).

הווי אומר, מלחמת סיסרא מופקעת מהסדרה של מלחמות הישועה של כלל שופטי ישראל, אשר היו כולן בדרך הטבע ובתחבולות מלחמה. היא משויכת לישועות הנסיות שבהן ההשגחה הנסית גלויה, ואפיונה - "מהומה" בקרב האויב.

ומה נשתנתה ישועה זו משאר הישועות של ספר שופטים? יש להאיר ברוח דברינו בראש מאמר זה, כי לראשונה 'המשעבד התורן' הוא עם מז' אומות - הכנעני. חזרנו אפוא לזירת התורה, להורשה של שבעת עממין, ולפיכך מתבקשת ומתרחשת ישועה אלוהית, נסית, "מן שמים".

מכאן יובן השיבוץ של מלחמת סיסרא בסדרה של מלחמות הנצח ה'נכבדות':

לך ה' הגדולה' - זו מעשה בראשית... 'והגבורה' - זו יציאת מצרים... 'והתפארת' - זו חמה ולבנה שעמדו לו ליהושע... 'והנצח' - זו מפלטה של רומי... 'וההוד' - זו מלחמת נחלי ארנון... 'כי כל בשמים ובארץ' - זו מלחמת סיסרא... 'לך ה' הממלכה' - זו מלחמת עמלק... 'והמתנשא' - זו מלחמת גוג ומגוג... (ברכות נח ע"א).

2. בתווך - בין יציאת מצרים לאחרית הימים

הסיפא ב'מדרש המהומות', קושר את 'מהומת סיסרא', לשעבר ולעתיד לבוא, ליציאת מצרים ולגוג ומגוג. קישור זה מקנה לישועה זו את רום ערכה, ומשבץ אותה בפרופורציה הנשגבה ביותר, בתווך - בין ראשית היותנו לעם במצרים, לבין גאולת אחרית הימים.

אכן, הזיקה של ישועת דבורה-ברק לקצוות היסטוריים אלו, נרמזת בכתובים עצמם, מעבר למילת "ויהם", בפסיפס מדרשי מופלא:

קווי דמיון רבים מקשרים בין טביעת סיסרא וחילו בנחל קישון לבין טביעת פרעה וחילו בים סוף. הפסוק בשירת דבורה (ה', כא) "נחל קישון גרפם נחל קדומים נחל קישון", ובמיוחד המילים "נחל קדומים", משמשים יתד לדרש, המחבר בין המאורע שלפנינו לאירוע קדום ונשכח, המרומז ב"נחל קדומים". כך מצינו במסכת פסחים (ק"ח, ב):

אמר לו הקדוש ברוך הוא לשר של ים: פלוט אותן ליבשה. אמר לפניו: רבונו של עולם, כלום יש עבד שנותן לו רבו מתנה, וחוזר ונוטל ממנו? - אמר לו: אתן לך אחד ומחצה שבהן. אמר לו: רבונו של עולם, יש עבד שתובע את רבו? אמר לו: נחל קישון יהא לי ערב. מיד פלט אותן ליבשה, ובאו ישראל וראו אותן, שנאמר 'ירא ישראל את מצרים מת על שפת הים' (שמות י"ד, לו). מאי אחד ומחצה שבהן? דאילו בפרעה כתיב 'שש מאות רכב בחור' ואילו בסיסרא כתיב 'תשע מאות רכב ברזל'... שנאמר 'נחל קישון גרפם נחל קדומים'. מאי נחל קדומים - נחל שנעשה ערב מקדם.

דבורה וברק - זוג שופטים 'הפכי'

הדו-שיח בין שרו של ים לבין הקב"ה עלום וטמיר, וקצרה דעתנו מהבין את מהות הדיון ומהי הערבות האלוהית שנתבקשה וניתנה. מכל מקום, אחת זו שמענו: גריפת נחל קישון הנה המשך ישיר ופירעון חוב של קריעת ים סוף.

מכאן קשר אמיץ נוסף: אמירת שירה בעקבות המאורעות הללו, ומחילת עוונות:

אמר ר' סימון: לא כל מי שהוא רוצה לומר שירה אומר, אלא כל מי שנעשה לו נס ואומר שירה בידוע שמוחלין לו עונותיו ונעשה כבריה חדשה. ישראל כשנעשה להם נס אמרו שירה, ונמחלו כל עונותיהם, שנאמר: 'ויסע משה את ישראל מים סוף' (שמות ט"ו, כב) - מלמד שהסיע מהן חטאיה...

וכן אתה מוצא בימי ברק ודבורה שנעשה להם נס ואמרו שירה... מנין שנמחלו להן עוונותיהם?... אמר ר' אבהו: בכל מקום כתיב: 'ויספו בני ישראל לעשות את הרע' (ד', א), ואחר שירת דבורה כתיב (ו', א): 'ויעשו בני ישראל'. תחלת עשייתן. והיכן מה שעשו לשעבר [כל החטאים והמעשים הרעים שעשו]? אלא שמחל להם הקב"ה... (מדרש תהילים מזמור י"ח, מהד' בובר עמ' 137).

מדרש נוסף מחבר בין טביעת פרעה וחילו בים סוף לבין שקיעת סיסרא וחילותיו בנחל קישון:

'[שם בנימן צעיר רדם, שרי יהודה רגמתם] שרי זבולון שרי נפתלי' (תהילים ס"ח, כח)... בא ולמד, כשם שעשה הקב"ה נסים לישראל על הים נסים על ידי שבט יהודה ובנימין, כך עשה להם לישראל נסים על ידי שרי זבולון ונפתלי בימי דבורה וברק... ואומר: 'זבולון עם חרף נפשו למות ונפתלי על מרומי שדה' (מכילתא דרבי ישמעאל מסכתא דויהי בשלח פרשה ה, מהד' הורוויץ-רבין עמ' 105).

במלחמת סיסרא זבולון ונפתלי היו ה'נחשונים', כמעשה יהודה ובנימין בים סוף.

3. דוגמית לאחרית הימים

כאמור, קיימת זיקה 'מהומתית' בין ישועת דבורה וברק לבין הגאולה של אחרית הימים. ויש מדרש המעלה את הפסוק "מן שמים נלחמו הכוכבים..." (ה', כ), למעמד של מעין 'אחרית הימים', כדוגמה ורמז לבאות. כך שנינו בתנחומא:

ד"א 'נכון יהיה הר בית ה' וגו' - והר תבור²⁷ יהיה גבוה מאוד. משל למה הדבר דומה? לבני פלטרין של מלך ירדו מן העיר והרגו אריות ונמרים ודובים ביער והביאום ותלו אותם כנגד שער העיר, וכל בני העיר היו תמיהין [= יראים] מי הרג אותם אריות.

כך עשה הקדוש ברוך הוא; בא סיסרא לישראל בהר תבור: 'מן שמים נלחמו הכוכבים' וגו'. התחילו הכל תמיהים שמעולם לא היה כמעשה הזה, שירדו כוכבים מן

27. "הר תבור" הוא הכינוי המדרשי לישועה כלפי סיסרא. וראה להלן במעמדו הנישא של הר תבור.

השמים לעשות מלחמה עם בשר ודם. אמר הקב"ה: בעולם הזה הכוכבים נלחמו בשבילכם, אבל לעולם הבא - 'ויצא ה' ונלחם בגוים ההם' וגו'. ועמדו רגליו' וגו' (זכריה י"ד, ג), וכל אותו הענין... (תנחומא בובר עקב ו, עמ' 18).

הווה אומר: כל החפץ לידע היאך תיראה הישועה של אחרית הימים "כיום הלחמו ביום קרב" (זכריה י"ד, ג) מוזמן להישיר מבט אל הר תבור ואל מפלת סיסרא למרגלותיו...

ה. מעלת הר תבור

1. הכרזת "אנכי"

המדרש האחרון שצוטט, פוקח את עינינו למקומו של הר תבור במורשתנו. במרוצת הדורות נשתכחה מעט חשיבותו של הר זה,²⁸ אך להר תבור שורשים עמוקים, ופסגתו נושקת לאירועים הנכבדים ביותר בתולדותינו - למעמד הר סיני ולאחרית הימים, ובתוכם - למלחמת סיסרא. ממש כמו פסוקי "ויהם" שנזכרו לעיל. הקשר למתן תורה מפורסם ו'מעוגן' ברמזו של פסוק:

'...כי כתבור בהרים וככרמל בים יבוא' (ירמיהו מ"ו, יח) - בשעה שבא הב"ה ליתן תורה, שמעו תבור וכרמל והניחו מקומם ובאו להם, ושט כרמל בים, וקב"ה צוה להם: 'למה תרצדון הרים גבנונים' (תהילים ס"ח, יז)... 'ההר חמד אלהים לשבתו' (שם) זה סיני. ואע"פ כן פרע להם הב"ה שכרם בטירוף שנטרפו ובאו: **בתבור נפל סיסרא וחיילותיו ונעשה לישראל תשועה בראשו**. כיון שנפלו שונאיהם של ישראל, נאמר בו: **'אנכי לה' אנכי אשירה'**. **בסיני נאמר 'אנכי', ובתבור נאמר שני פעמים**. ובכרמל נתקדש שמו של קב"ה, ונאמר בו: 'ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים', כנגד: 'אנכי ה' אלהיך' (ילקוט שמעוני שופטים רמז מז, מהד' הימן-שילוני עמ' 122).

דבר נפלא למדנו כאן: כביכול, שלושה מעמדות הן: מעמד הר סיני, מעמד הר תבור ומעמד הר הכרמל, ומעין שוויון וחפיפה יש ביניהם. מילות ההוד האלוהיות ששמעתן אוזן אנוש, "(1) **אנכי ה' (2) אלהיך**", חזרו ונשנו פעמיים נוספות, בתבור ובכרמל, אולם בחלוקה. ההיגד האלוהי נחלק לשניים, וכל מחצית הוכרזה פעמיים: בתבור - **"אנכי לה' אנכי אשירה"** (ה', ג), ובכרמל - **"ה' הוא האלהים, ה' הוא האלהים"** (מל"א י"ח, לט). עד כדי כך נשגב הר תבור! שמא במסורת מדרשית זו נמצא הסבר לאזכור של מעמד הר סיני בשירת דבורה, לכאורה שלא ממין העניין:

28. מן הסתם, עקב 'אימוצו' על ידי הנוצרים, שבנו עליו בית יראתם, על בסיס המאורע התנ"כי שבו אנו דנים.

דבורה וברק - זוג שופטים 'הפכי'

ה' בצאתך משעיר בצעדך משדה אדום ארץ רעשה גם שמים נטפו גם עבים נטפו מים. הרים נזלו²⁹ מפני ה' זה סיני מפני ה' אלהי ישראל (ה', ד-ה).

2. פסגת הר מרום הרים

מחרוזת הררית זו, המצמידה סדרת הרים אלו זה לזה - סיני, תבור וכרמל - מתעלה ומתגבהת באחרית הימים, ומצרפת אליה את הר מרום הרים - הר המוריה. עליהם קרא הנביא את נבואת אחרית הימים, הנשגבת שבנבואות:

[והיה באחרית הימים] נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות

(ישעיהו ב', ב).

ר' פנחס בשם ר' ראובן א', עתיד הק' להביא סיני ותבור וכרמל, ולבנות בית המקדש על גבי ראשיהם. ומה טעמ', 'והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית י"י בראש ההרים'. א"ר חומא ודייך עד כאן, אלא בית המקדש אומ' שירה וההרים עונים אחריו, ומה טעמ', 'ונשא הוא מגבעות'. ואין לשון זה ונשא אלא שירה, ומה טעמ' 'וכנניהו שר הלויים במשא יסור במשא כי מבין הוא' (דה"א ט"ו, כב).
(פסיקתא דרב כהנא פסקה כא, מהד' מנדלבוים עמ' 321).

אמור מעתה, הישועה של הר תבור מחוברת להופעה אלוהית נסית, ומעוטרת במתן תורה מחד, במלחמת גוג ומגוג מאידך, ועל כולנה - בניין בית המקדש שיבנה בב"א.

29. מעניין כי כאן גילתה לנו דבורה את שהעלימו פסוקי התורה, כי במתן תורה ירדו גשמים (מלבד 'קולות וברקים' שנזכרו במעמד מתן תורה). 'גילוי' זה מתיישב עם מדרש מוכר: "שנו רבותינו בג' דברים נתנה תורה: באש ובמים ובמדבר. באש - 'והר סיני עשן כלו', במים - 'גם עבים נטפו מים', במדבר - 'במדבר סיני'. לומר לך: מה אלו לעולם בחנם, אף התורה חנם לעולם" (ילקוט שמעוני רמז מח, מהד' הימן-שילוני עמ' 122, עיין שם מקורותיו).
כאן מקום לציין, כי גם ב'מעמד הר תבור' שימשו **אש ומים** בערבוביה - **כוכב ונחל**: "מן שמים נלחמו הכוכבים ממסלותם נלחמו עם סיסרא. נחל קישון גרפם" (ה', כ-כא). וכמוכן היא המידה גם ב'מעמד הר הכרמל': "מלאו ארבעה כדים מים ויצקו על העלה ועל העצים. ויאמר שנו וישנו, ויאמר שלשו וישלשו. וילכו המים סביב למזבח וגם את התעלה מלא מים... ותפל אש... ואת המים אשר בתעלה לחכה" (מל"א י"ח, לד-לח). הוא אשר אמרנו: בריח תיכון מבריה את שלושת ההרים הללו, ויהיו לאחד.